

Temeljni program slovenskega katoliškega shoda

Uvod

Izhodišče tega prispevka je misel, ki jo je izrazil Justin Stanovnik v lanski poletni številki *Tretjega dne*¹ in se glasi takole:

“Naša stvar je slovenska katoliška identiteta. Na kar smo spomnili v uvodu – da ni dovolj, če [slovenska katoliška identiteta, op. I.K.] obstaja kot nekaj, kar zgolj je –, bi radi sedaj ponovili: to ni dovolj nikoli, zlasti pa ne v času, ki mu ne moremo odmisliati kriznosti. (...) Zdi se zato, da čas, ki ga živimo, malokatero stvar bolj priporoča kot velikopotezno raziskavo slovenske katoliške identitete ali identitete slovenskih katoličanov. Po naši misli bi takšno veliko podjetje moglo izpeljati samo gibanje, ki bi imelo to ambicijo, da bi se izteklo v slovenski katoliški shod. Rekli smo gibanje, ker mislimo, da bi priprave na to dejanje morale biti dolg proces, v katerem bi bilo zajeto vse: od utemeljevanja njegove priporočljivosti in nujnosti, do registriranja dejstev naše preteklosti in sedanjosti, do pričakovanj, ki jih imamo do prihodnosti.”²

Potrebe po slovenskem katoliškem shodu (SKS), ki jo izraža ta odlomek, tu ne bom posebej utemeljeval, ker se mi zdi tako samorazvidna, da zahteva po njenem obsežnejšem dodatnem utemeljevanju lahko kaže le na bolešno skepso. Za utemeljitev te potrebe več kot zadostuje celoten Stanovnikov prispevek, iz katerega smo citirali navedeni odlomek.

K Stanovnikovi utemeljitvi naj le dodamo, da Plenarni zbor Cerkve na Slovenskem nikakor ni zadostil potrebi po SKS v zgoraj nakazanem smislu, saj ni opravil izčrpne refleksije zgodovinskega dogajanja vsaj od zad-

njih velikih slovenskih katoliških shodov do danes, čeprav jo je v širokih obrisih zahteval in deloma tudi nakazal.³ Ravno ta temeljita skupna refleksija zgodovinske vloge slovenskih katoličanov v 20. stoletju, iz katere naj izvira skupni načrt za našo vlogo v 21. stoletju, pa je bistven element Stanovnikove zamisli SKS.

Zdi se, da bo brez take refleksije sleherni načrt za prihodnost v temelju nezgodovinski in bo zato tudi ostal zgodovinsko neučinkovit: v tem je morda možno razbrati nekaj usode *Sklepnega dokumenta plenarnega zbora* (SDPZ). Če ne bomo razumeli pravih in napačnih potez, ki smo jih potegnili v bližnji in bolj oddaljeni preteklosti, se iz te preteklosti ne bomo naučili, kako vleči pravilne poteze v sedanjosti in prihodnosti. *Historia* je pač edina možna *magistra vitae*. Iz prihodnosti se ne moremo učiti, ker je še ni, iz sedanjosti pa tudi ne, saj komaj nanjo pogledamo, je že preteklost. Kdor misli, da bo lahko v sedanjosti in prihodnosti uspešen, če bo odmisli preteklost in gledal le na prihodnost (kar je razširjena trditev, zlasti pri naših politikih), je podoben dandanes zelo razširjenemu tipu lenobnega učenca, ki noče poslušati učitelja ali odpreti knjige z izgovorom, da mu je že vse jasno. V resnici mu ni jasno čisto nič.

Na tem mestu bi želeli torej nadaljevati Stanovnikov razmislek, ali bolje: predlagati glavne vsebine, s katerimi naj bi se SKS soočil.

Glavne smernice takega zgodovinsko-načrtovalnega vpraševanja nam nakaže že SDPZ: *“Zelo pomembno je, da na ravni celotne državne*

skupnosti pride do objektivne zgodovinske sodbe o preteklosti in njene moralne ocene. Brez razčiščene preteklosti in objektivnega priznanja odgovornosti za storjene zločine in napake sprave na narodni in družbeni ravni ne bomo dosegli”.⁴ Takšna zgodovinsko-politična in moralna ocena preteklosti se zdi tudi tu, kakor v Stanovnikovem besedilu, predpogoj načrtovanja zdrave narodove prihodnosti. Tudi tu, kot v Stanovnikovem besedilu, so postavljeni v ospredje zlasti dogodki, ki onemogočajo narodno spravo. To pa so zlasti dogodki vezani na čas tik pred, med in po drugi svetovni vojni, vse do osamosvojitve. Najodločilnejši znotraj tega pa je prav gotovo čas med samo drugo svetovno vojno in tik po njej, saj se je tu narodni razkol ravno razprl v skrajni obliki, kot je na delu še sedaj. Ta čas smemo imenovati z nazivom *slovenska državljanska vojna*. Ravno ti dogodki in zlasti vloga slovenskih katoličanov (dokončno mobiliziranih v obliki MVAC, JVvD in nato zlasti Slovenskega domobranstva) ter njihovih antagonistov (OF kot dolge roke KPS) v njih, bi morali biti torej tudi po mnenju SDPZ deležni temeljite politične in moralne ocene.

1 Moralni zmagovalc slovenske državljanske vojne

Prva tema, ki bi jo zato moral SKS obravnavati, je vprašanje *moralnega zmagovalca* slovenske državljanske vojne. Na osnovi novejših raziskav⁵ se zdi, da je njen moralni zmagovalc Slovensko domobranstvo in ne KPS/OF. Okrog te teze bi si morali slovenski katoličani oblikovati enotno in enoznačno mnenje. Saj če je temu tako, bi morali katoličani zahtevati takšno vrednotenje domobranstva tudi na državni ravni, kar pomeni ustrezno odstranitev vsega pozitivnega moralnega vrednotenja KPS/OF iz učbenikov, spomenikov, pokojninske zakonodaje itd., ki bi ga moralo zamenjati moralno negativno vrednotenje, saj bi pozitivno vrednotenje pripadlo

domobranski strani. Na osnovi te negativne moralne ocene KPS/OF bi morali slovenski katoličani enoznačno zahtevati tukaj in zdaj sodni epilog za vse (zlasti še živeče) vršilce komunistične oblasti med vojno in po njej. Začetek odločnejšega stališča pri opredeljevanju sodobnih katoličanov za moralno zmagovitost slovenskega domobranstva bi lahko videli v zborniku *Slovenska duhovna in politična drama 20. stoletja*,⁶ ki bi lahko predstavljal že nekakšen začetek zgodovinske refleksije SKS.

2 Zgodovinsko-politični zmagovalc slovenske državljanske vojne

Druga točka, katere se moramo katoličani zavedati, je, da smo slovenski katoličani, organizirani v Slovenskem domobranstvu, *zgodovinsko-politični poraženec* državljanske vojne, KPS/OF pa na tej ravni zmagovalka. Ta zavest je že dovolj prisotna in menim, da je ni potrebno posebej gojiti. SKS bi si glede tega moral predvsem zadati obsežno in večinoma še ne opravljeno nalogo proučitve vzrokov tega vojaško-političnega poraza. Kako je možno, da smo kljub temeljni moralni neomadeževanosti slovenskega domobranstva in katoliškega tabora, ki je stal za njim, na ravni zgodovinske uspešnosti doživeli tak polom? Kako je mogoče, da smo kljub vsej katoliškosti slovenskega naroda pred vojno, katoličani kapitulirali pred KPS, ki je bila pred vojno absolutno minoren pojav? Ta vprašanja bi si moral SKS odločno zadati, saj se pravzaprav ravno iz njih lahko še največ naučimo za prihodnost. Iz njih namreč lahko uvidimo, do kolike mere še vedno počenjamo iste usodne napake, kot smo jih tedaj, in se ob tej zavesti od njih lahko končno odvrnemo.

Ker je to vprašanje glede same metode zgodovinskega ravnanja katoličanov odločilnejše od prvega, mu bom v tem sestavku posvetil več prostora.

2.1 Neenotnost

Zdi se, da je najočitnejši vzrok zgodovinskega propada katoliškega tabora v slovenski državljanski vojni predvsem njegova *neenotnost* in da je vzrok uspeha nasprotnega tabora ravno v disciplinski monolitnosti KPS. O tem govori cela vrsta študij tedanjega položaja. Z dramatično zgovornostjo pričuje o tej razcepljenosti zapis, ki je nastal v slovenskih četniških krogih leta 1943, takoj po porazu protikomunističnih enot v Grčaricah in na Turjaku. To besedilo z naslovom *Zakaj in kako je prišlo do poraza protikomunistične fronte po 8. septembru 1943* povzema Boris Mlakar v svoji monografiji *Slovensko domobranstvo (1943-1945)*, kjer ga označi kot "trezno in realno analizo"⁷ situacije nastale v Sloveniji po kapitulaciji Italije. Mlakarjev povzetek tega zapisa pravi takole: "*V pogledu idejne zavezanosti naj bi bila protikomunistična fronta povezana po narodni ideji (to je slovenstva, jugoslovanstva ter dinastije) ter boju proti OF oziroma KPS. Pri tem se narodna ideja pri protirevolucionarnem taboru ni pojmovala enotno, predvsem pa je imela pečat konservativnosti in je bila tako občutljiva na kritiko slabosti jugoslovanske države, kar je KPS sistematično izkoriščala. Tudi protikomunistična ideja ni bila v vseh skupinah tega tabora enako zakoreninjena in je bila bolj nejasna. Posamezne skupine niso imele načelno jasnega stališča do OF in niso bile enako globoko prepričane, da je OF le narodna krinka za KPS in torej nesreča za slovenski narod, zato se te skupine tudi niso mogle na podlagi protikomunistične ideje v notranje načelno udarno enoto.*"⁸ Zapis dalje primerja to idejno in posledično organizacijsko *neenotnost* protikomunističnega tabora s povsem drugačnim položajem v OF, "kjer je KPS povezovala celoto v udarno idejno enoto" in kjer "je KPS vlila organizaciji izredno iniciativnost, enotnost in udarnost. Stranka z železno kruto disciplino brezobzirnih in brezvestnih mladih aktivistov, navajenih ilegal-

nega boja, ki se ni ozirala na žrtve ('žrtve so potrebne!') je to znala in prepredla Slovenijo z gosto mrežo zaupnikov in podrejenih organizacij ter obveščevalno službo, z rafinirano *propagando*".⁹ V sklepu zapisa neznani avtor zaključuje glede padca Grčaric, Turjaka in drugih protikomunističnih postojank takole: "*Ker smo gledali zgolj v Nemcih svojega nasprotnika, pozabili pa trenutno, da je komunistična OF še bolj nevarna slovenskemu narodu kot Nemci, je bil že v naprej vsak notranji in zunanji odpor proti partizanom oslavljen, iz tega razloga so vaše straže zapustile svoje utrjene postojanke in se na ta način umaknile – ne Nemcem, ampak partizanom, ki so z lahkoto zasedli in 'osvobodili' slovensko zemljo*".¹⁰

Zanimivo je, da na izredno podoben način opozarja na *neenotnost* kot glavni problem protikomunističnega tabora že precej časa pred kapitulacijo Italije dolgoletni organizator slovenske Katoliške akcije Ernest Tomec. V njegovem že kar preroškem zapisu, ki je nastal v prvih letih okupacije, vendar zagotovo pred 26. aprilom 1942 (gre za datum Tomčeve smrti), pravi sledeče: "*Komunisti so kljub svoji maloštevilnosti sijajno organizirani. Svojo organizacijo imajo razpredeno po celi deželi, morda le po nekaj ljudi povsod, a ti pod enotnim vodstvom. (...) Ko bi mi isto razumeli, bi naenkrat postali drugače udarni. Enotno vodstvo in razpredenost po dežele sta omogočili, da je tako funkcionirala peta kolona. (...) Svoje staro razdiralno delo med nami še vedno vrši kot že dvajset let po svetovni vojni. Neprestano nete prepire med našimi strujami, svoje niti imajo speljane do škofa – via Kocbek, Grafenauer. Vsakega voditelja našega oblatijo – magari z malenkostnimi očitki, a pogostimi in naši ljudje nasedajo tembolj, čim bolj manjka pri nas enotnega vodstva in edinosti.*"¹¹

Dalje Tomec s presenetljivo jasnovidnostjo poudarja, da: "*Študij taktike komunizma je za današnjo politiko življenjsko vprašanje.*

Sveta družina (izrez), 2007. Vitraj, poslikava na ploščo iz večbarvnega taljenega stekla, 176 x 56 x 1,5 cm. Kapela Božje ljubezni, Dom dr. Janka Benedika, Radvljiica.

Stranka, katere voditelji te taktike ne poznajo, je neizogibno obsojena na smrt, kakor hitro razmere toliko dozore, da komunizem lahko preide v t.zv. revolucionarno fazo svojega delovanja. Naši politiki žal te taktike niso resno študirali in če so kaj o tem čitali, so stvar lahkomisljelo vzeli, kot bi nikdar ne smeli, če jim je res nad vse 'bonum commune civitatis' in zlasti 'Ecc-

lesiae', ki jih je dovolj pogosto opozarjala na veliko nevarnost. Ti pa so se raje dali informirati komunistom in pa tistim katoličanom in duhovnikom, ki so od komunizma toliko okuženi, da so se dali komunistom zapeljati celo do sovraštva načelnih katoličanov in do tiste slepe lahkovernosti, podobno kot v času Noeta, ko so ljudje vselej raje verjeli neresnim op-

timistom kot Noetu. Lahkomišljena nevednost naših političnih, načelno zelo slabo šolanih voditeljev, se nam bo še dolgo maščevala".¹²

Svoja razmišljanja strne v ugotovitev: "Položaj je danes tako nevaren, da naravnost kriči po strnjeni narodni skupnosti. Komuniste je treba iz te skupnosti izključiti, kot se morajo povsod iz skupnosti izločiti izdajalci. Vse drugo pa se mora tesno med seboj skleniti".¹³

2.2 Neodločni antikomunizem

Tomca ni očitno tedaj nihče poslušal. Niti pred vojno, ko je o vsem tem že jasno govoril, niti med njo. Ban Natlačen je npr. od načelnika ljubljanske policije Lovra Hacina ob italijanski okupaciji zahteval, naj uniči dokumente o komunistih, da jih ne bi Italijani začeli preganjati.¹⁴ Hacin je Natlačnovi zahtevi končno ugodil, čeprav se je izhodiščno močno upiral, saj je bil tako kot Tomec v skladu s cerkvenimi dokumenti "prepričan, da so komunisti sovražniki vsake človeške družbe",¹⁵ kot je pogumno in pravilno dejal na montiranem režimskem procesu leta 1946, kjer je bil nato obsojen na smrt.

Škof Rožman in domobranski kurat Peter Križaj sta močno kritizirala Hacina, ko je leta po letu 1943 kot načelnik Policijskega varnostnega zbora pri preganjanju KPS dopuščal tudi uporabo skrajnih policijskih metod (mestoma celo mučenja zapornikov).¹⁶ Zgleda, da je celo tako odločen antikomunist, kot je to bil general Leon Rupnik, nasprotoval uporabi takih sredstev.¹⁷ Je pa po drugi strani jasno, da v boju zoper tako brezobzirnega nasprotnika, kot je bila KP, ni bilo mogoče izbirati metod, kakor jih ni mogoče izbirati danes v boju zoper mednarodni terorizem. Tajne službe (kakršnim je načeloval Hacin) pravzaprav morajo do neke mere vedno uporabljati take specialne metode, če želijo obvarovati demokratično družbo pred organiziranim nasiljem. Vendar zgleda, da protikomunistični tabor ni v zadostni meri videl, ko-

likšno nevarnost je predstavljal komunizem, zato pa tudi takih metod ni in ni hotel uporabljati v zadostnem obsegu; zlasti ne na začetku vojne ali celo pred njo ne, ko je bilo komunistov še malo in ko bi bilo možno z nekaj odločnimi in niti ne tako skrajnimi posegi (npr. konfinacijo) povsem odpraviti komunistično nevarnost. S tem bi se odpravila potreba po taktični kolaboraciji z okupatorjem in bi bilo možno jasno in enoznačno voditi osvobodilni boj v skladu z navodili begunske vlade v Londonu. Protikomunistični tabor bi v Sloveniji zmagal.¹⁸

Zdi se torej, da je neenotnost protikomunističnega tabora in katoliškega še prav posebej, temeljila ravno v neodločnosti njegovega antikomunizma. Nihče v Sloveniji ni poslušal papeških okrožnic *Quadragesimo anno* (1931) in *Divini Redemptoris* (1937), ki sta jasno nagovarjali k takemu ostremu antikomunizmu. Nihče ni poslušal Tomca, Ehrlicha, Hacina, Rupnika, ki so ta spoznanja poskušali dosledno izvajati.

Sklep

Je danes kaj drugače?

Dovolj je, če pogledamo, kako sama katoliška stran obravnava omenjeno četverico. Pravzaprav je sploh ne obravnava: sramuje se je. Zoper njo skuša povzdigniti like, kot sta ban Natlačen in škof Rožman, ki ju je treba vsekakor obravnavati kot lika velike človeške širine, vendar obenem, kot smo videli, tudi kot lika velike človeške naivnosti. Skuša se zato ti dve osebnosti sicer povsem upravičeno rehabilitirati, vendar tako, da se kaže na njuno distanco od odločnega antikomunizma Rupnika in Hacina, ki bi edini tedaj lahko rešil slovenski narod pred komunistično morijo in strahovlado. S tem pa se neposredno priznava, da sta bila Rupnik in Hacin nekakšna zločinca (govori se o t. i. "pogojni kolaboraciji"), z njima vred pa tudi ce-

lotno domobranstvo.¹⁹ S tem se obenem pristaja na tezo, da način bojevanja zoper KPS, ki bi edini lahko prinesel efektivno zmago, ni bil legitimen. Pristaja se torej na tezo, da se ni bilo prav boriti proti OF/KPS. Pristaja se skratka na tezo, ki je lastna sami KPS. Zato pa tako stališče (hote ali nehoti, vede ali nevede) kolaborira s KPS.

Če povzamem: nalogo SKS vidim predvsem v jasnem distanciranju od medlega antikomunističnega stališča, ki nam je že med vojno in po njej tako škodovalo na *zgodovinsko-politični ravni* (na kar sem skušal opozoriti pod točko 2), kar je tesno povezano z *moralno oceno* medvojnega dogajanja in njenimi sodnimi, spomeniškiimi itd. epilogi (kar je bilo omenjeno pod točko 1). SKS bi se pa moral temeljito zamisliti tudi (in to bi bilo zelo pomembno raziskovalno poslanstvo SKS) v *globlje duhovno-zgodovinske vzroke* te antikomunistične medlosti na katoliški strani²⁰ in jih odpraviti. Pri tem bi se moralo postaviti v bran časti takih mož, kot so bili Ernest Tomec, Lambert Ehrlich, Lovro Hacin in Leon Rupnik.

Šele tak premik zgodovinske zavesti v slovenski katoliški skupnosti bi omogočil urešničenje resnično katoliškega stališča v le-tej in bi ji dalo zadostni zagon za bodoče bolj enotno in bolj živo družbeno-politično delovanje. To delovanje je namreč očitno zastalo, zlasti če pogledamo sedanjo katoliško strankarsko politiko, ki zaradi svojega medlega antikomunizma ne uspe izkoristiti sebi v prid niti zdaj že vsem očitnega samosesuovanja slovenskega komunističnega tabora in evropske levice nasploh.²¹

Dokler se bomo raje postavljali na stališče ljudi, kot so bili Gregorij Rožman, Marko Natlačen in Peter Križaj (ali celo huje: na stališče kakšnega Kocbeka), bomo pač še naprej izgubljali, kot smo v preteklosti izgubljali in izgubili slovensko državljansko vojno.

1. Justin Stanovnik, Slovenska katoliška identiteta, v: *Tretji dan*, 5/6 (2006), 68-75.
2. Prav tam.
3. SDPZ, §§ 20-27, §§ 80-81.
4. SDPZ, § 80.
5. Tu mislim zlasti na raziskave B. Mlakarja in T. Griesser-Pečar.
6. Okoliš, S. (ur.), *Slovenska duhovna in politična drama 20. stoletja*, Ljubljana, 2007.
7. B. Mlakar, *Slovensko domobrantsvo (1941-1945)*, Ljubljana, 2003, 76-78.
8. Prav tam, 76-77.
9. Prav tam, 77.
10. Prav tam, 78.
11. VV. AA., *Profesor Ernest Tomec. Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*, Buenos Aires, 1991, 177.
12. Prav tam, 178.
13. Prav tam, 179.
14. Prim. T. Griesser-Pečar, *Razdvojeni narod*, Ljubljana, 2004, 280.
15. Prav tam, 281.
16. Prim. prav tam, 285-286.
17. Prav tam.
18. Prim. obsežnejše o tej temi tudi mojo recenzijo Mlakarjeve monografije v: *Tretji dan*, 5/6 (2004), 104-108.
19. Prim. prav tam, 260-261.
20. Prim. o teh vzrokih analizo, ki sem jo podal v doktorski disertaciji: I. Kerže, *Vprašanje prehoda slovenske misli iz sholastičnega v novoveški miselni zasnutek*, Ljubljana, 2007, 246-247. Tu izpostavljam zlasti esencialistično (platonsko naravnano) naravo našega neotomizma (zlasti Mahničevega in Ušeničnikovega), ki se ni znal dovolj odpreti eksistencialni, zgodovinski, aristotelški razsežnosti Tomaževe misli in posledično ljudi ni navajal na konkretno zgodovinsko delovanje, pač pa se je raje izčrpaval v prepirih o načelih, zgodovinski teren pa je prepuščal najprej liberalizmu, potem pa marksizmu. Do te mere je imel Kocbek prav, ko je slovenski predvojni katoliški kulturi očital univerzalizem, srh pred konkretnim. Nikakor pa to ne pomeni, da je v imenu tega, po svojem bistvu aristotelškega, tomističnega spoznanja, bilo dopustno stopiti na marksistične, materialistične pozicije. Prim. deloma na to temo tudi S. Granda, *Politično življenje v Stari Jugoslaviji s posebnim ozirom na liberalce in krščanske socialiste*, v: Okoliš, S. (ur.), *Slovenska duhovna in politična drama 20. stoletja*, Ljubljana, 2007, 19-21.
21. Prim. o tem I. Kerže, Velika priložnost, v: *Tretji dan*, 5/6 (2007), 1-4.